

ANNA MARTA ŻUKOWSKA

WYŻSZE SZKOŁY NAUCZYCIELSKIE JAKO FORMA KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI WYCHOWANIA PLASTYCZNEGO NA POTRZEBY SZKÓŁ PODSTAWOWYCH

Abstrakt: Utworzenie wyższych szkół nauczycielskich wiąże się z podjętą w 1961 roku, a realizowaną w latach 1962–1968, reformą polskiego systemu oświatowego. W ramach reformy, której celem była między innymi modernizacja systemu kształcenia nauczycieli, zrodziła się koncepcja powołania wyższych szkół zawodowych o trzyletnim okresie nauczania. Absolwenci mieli otrzymać przygotowanie ogólne do nauczania w klasach I–IV oraz specjalistyczne do nauczania jednego lub dwóch pokrewnych przedmiotów w klasach V–VIII. Organizacja WSN uwzględniała dwie formy organizacyjne: szkoły samodzielne oraz szkoły organizowane w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach. Kształcenie plastyczne realizowano na kierunku wychowanie plastyczne w połączeniu z nauczaniem początkowym lub samodzielnym kierunku wychowanie plastyczne na studiach zaocznych dla absolwentów SN. Plany nauczania opracowane przez MOiSW obejmowały przedmioty filozoficzne i społeczno-polityczne, pedagogiczne oraz przedmioty kierunkowe z zakresu dwóch dyscyplin. W roku 1973 po przeprowadzeniu nowej reformy w zakresie kształcenia nauczycieli WSN-y przekształcono w samodzielne wyższe szkoły pedagogiczne, filie lub wydziały uniwersyteckie.

Słowa kluczowe: wyższe szkoły nauczycielskie, wyższe studium nauczycielskie, studium zawodowe, kształcenie plastyczne nauczycieli, wychowanie plastyczne.

WPROWADZENIE

Organizację wyższych szkół nauczycielskich poprzedzała działalność bardzo popularnych w latach 1954–1971 dwuletnich studiów nauczycielskich powołanych decyzją Rady Ministrów z początkiem lat 50. Ich zadaniem było przygotowanie kandydatów (absolwentów 11-letniej szkoły ogólnokształcącej) do nauczania w klasach I–IV oraz do nauczania przedmiotu kierunkowego w klasach V–VIII, zwłaszcza na potrzeby powstającej w latach 60. szkoły 8-letniej. Studia nauczycielskie odegrały istotną rolę w kształceniu i doksztalcaniu nauczycieli. Były jednym z najbardziej trwałych ogniw w systemie edukacji nauczycielskiej, stanowiąc pośredni szczebel kształcenia między poziomem średnim i wyższym. Chroniczne braki kadrowe polskiej oświaty w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zmusiły do podtrzymania i rozwijania tej formy kształcenia. Jednocześnie prowadzone w latach sześćdziesiątych liczne badania pedeutologiczne wykazały duże braki w przygotowaniu nauczycieli kończących

istniejące zakłady kształcenia. Wśród niedostatków wymieniano: słabe przygotowanie merytoryczne z zakresu języka polskiego i matematyki, niski poziom przygotowania metodycznego, słabą orientację w zakresie problematyki zajęć pozalekcyjnych, a także niedostateczne przygotowanie merytoryczne i metodyczne w dziedzinie przedmiotów artystyczno-technicznych¹. Ujawniły się też trudności w zakresie realizacji programu i metod pracy ze słuchaczami, a przede wszystkim rozbieżności w zapatrywaniu wykładowców różnej proweniencji na kwestię kształcenia. Decyzja o stopniowej likwidacji studiów nauczycielskich zaczęła dojrzewać od końca lat sześćdziesiątych, kiedy to okazało się, iż studia nauczycielskie nie mogły sprostać nowym zadaniom, jakie stawiano przed nauczycielami w zreformowanej szkole podstawowej. Zaczęto więc szukać rozwiązań w powoływaniu wyższych szkół nauczycielskich. Definitywnie decyzja o likwidacji SN znalazła swój finał w zarządzeniu Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 9 marca 1970 r.

GENEZA I ORGANIZACJA WYŻSZYCH SZKÓŁ NAUCZYCIELSKICH

Powołanie wyższych szkół nauczycielskich² wiąże się z podjętą w 1961 r. reformą systemu oświatowego w Polsce. Realizowana w latach 1962–1968, zakładała ona gruntowną poprawę szkolnictwa podstawowego, średniego i zawodowego, doprowadzając zarazem do opracowania projektu modernizacji systemu kształcenia nauczycieli. Przemiany w szkolnictwie miały zapewnić młodemu pokoleniu zdobycie wykształcenia, przygotować do zawodu i życia społecznego. Z kolei nowe treści przedmiotów humanistycznych, matematyczno-przyrodniczych oraz artystycznych wymagały nowego sposobu ich interpretacji, szczególnie umiejętności powiązania ze zmianami zachodzącymi we wszystkich dziedzinach życia³.

W miarę wygasania liceów pedagogicznych obowiązek kształcenia nauczycieli szkół stopnia podstawowego przejmowały przede wszystkim studia nauczycielskie. Jak już wspomniano, dwuletnie studia nauczycielskie nie były w stanie należycie przygotować nauczycieli do realizacji nowych programów nauczania. Stąd też w Polsce w latach sześćdziesiątych prowadzono szerokie dyskusje nad systemem kształcenia nauczycieli. Problem ten rozpatrywano w resorcie oświaty, na forum związkowym,

¹ Por. S. Krawcewicz, *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*, Warszawa 1976; J. Jakóbcowski, *Zawód nauczycielski w ocenie uczniów i rodziców środowiska wiejskiego*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1978, nr 6; J. Kulpa, *Kształcenie nauczycieli w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie*, Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych 1978, t. XXIII, s. 14.

² Używane w tekście nazwy „wyższa szkoła nauczycielska”, „wyższe studium nauczycielskie” bądź „studium zawodowe” oznaczają ten sam typ kształcenia, ale zorganizowany w różnych instytucjach: albo samoistnych, albo zespolonych z uniwersytetami lub wyższymi szkołami pedagogicznymi.

³ Por. *Oświata i wychowanie w Polsce Ludowej*, praca zbiorowa pod red. W. Okonia, Warszawa 1968, s. 131; J. Pieter, *Sprawa reformy kształcenia nauczycieli szkół podstawowych*, „Chowanna” 1965, z. 2, s. 161.

a także na posiedzeniach Komisji Oświaty i Nauki Sejmu PRL. Zajął się nim również odpowiedni pion Komisji Planowania przy Radzie Ministrów w toku prac nad planem perspektywicznym na lata 1970–1975⁴.

W dyskusji wysunięto m.in. postulat przedłużenia okresu nauczania w studiach nauczycielskich do trzech lat. Realizacja tego wniosku natrafiła na istotne przeszkody polegające na braku warunków lokalowych i kadrowych tych szkół. Zrodziła się więc koncepcja powołania dodatkowo około dwudziestu wyższych szkół zawodowych – po jednej w każdym województwie, o trzyletnim okresie nauki. Projekt ten uznano za słuszny i przystąpiono do konkretyzacji zasad jego urzeczywistniania. Pierwsze trzyletnie szkoły nauczycielskie miały być powołane w roku akademickim 1968/1969. Postanowiono, że będą to wyższe uczelnie zawodowe, różniące się od dotychczasowych studiów nauczycielskich – mających jak wiadomo charakter szkół pomaturalnych. W celu zapewnienia tej nowej uczelni nauczycielskiej odpowiedniej bazy materialnej i doświadczonych pedagogów postanowiono, że w początkowym okresie działalności z wyższymi szkołami nauczycielskimi będą współistniały studia nauczycielskie z nieco zmodyfikowanym programem nauczania⁵. W połowie 1967 roku podczas wspólnej konferencji Komitetu Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk oraz Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego, dotyczącej kształcenia nauczycieli, nastąpiło teoretyczne uzasadnienie tego projektu. Argumentem decydującym w tej sprawie była wypowiedź Bogdana Suchodolskiego na temat konieczności lepszego przygotowania nauczycieli, a co za tym idzie wzrostu poziomu wykształcenia społeczeństwa.

Ostatecznie o konieczności kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w szkołach wyższych zdecydowały dwa istotne argumenty: projekt szkoły ośmioklasowej z trudnym programem nauczania i zwiększonymi wymaganiami pedagogicznymi oraz zmniejszające się zapotrzebowanie na nowych nauczycieli w związku z niżem demograficznym. Wprowadzenie w życie koncepcji wyższych szkół nauczycielskich definitywnie zatwierdziło postanowienie V Zjazdu PZPR o stopniowym przekształcaniu dwuletnich studiów nauczycielskich w system trzyletnich wyższych szkół nauczycielskich⁶.

Wyższe szkoły nauczycielskie miały mieć dość szeroki profil kształcenia, aby umożliwić zatrudnianie absolwentów w szkołach dużych i małych, zarówno w mieście, jak i na wsi. Absolwenci mieli otrzymać przygotowanie ogólne do nauczania w klasach I–IV oraz specjalistyczne do nauczania jednego lub dwóch pokrewnych przedmiotów w klasach V–VIII. Jak wykazała późniejsza praktyka, poziom przygotowania absolwentów WSN do pracy w szkole był znacznie wyższy niż absolwentów

⁴ D. Chrzczonowicz, *Z dyskusji nad reformą systemu kształcenia nauczycieli*, „Ruch Pedagogiczny” 1966, nr 5, s. 610.

⁵ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej (1945–1975)*, opracowanie zbiorowe pod red. J. Jarońskiego, B. Noweckiego, Z. Ruty, Kraków 1983, s. 114.

⁶ Tamże, s. 115.

studiów nauczycielskich. Istotne znaczenie miał również fakt, iż absolwenci wyższych studiów nauczycielskich mogli kontynuować naukę na studiach magisterskich.

Rozmieszczenie WSN było przewidziane tak, że do nauczania przedmiotów podstawowych, takich jak: język polski, matematyka, język rosyjski oraz nauczanie początkowe, kształcono nauczycieli w każdym województwie, natomiast dla pozostałych przedmiotów, w tym również wychowania plastycznego, utworzono kierunki w kilku wybranych regionach⁷.

POWOŁYWANIE WYŻSZYCH SZKÓŁ NAUCZYCIELSKICH

W roku 1968, czyli okresie wstępnym poprzedzającym decyzje w sprawie stopniowej zmiany systemu kształcenia nauczycieli szkół podstawowych z dwuletnich studiów nauczycielskich na kształcenie w trzyletnich wyższych studiach nauczycielskich, Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego wydało zarządzenie o powołaniu trzech wyższych studiów nauczycielskich w Białymstoku, Szczecinie i Warszawie, powiązanych organizacyjnie z Uniwersytetem Warszawskim i uniwersytetem w Poznaniu. Równocześnie dla utworzonych kierunków opracowano tymczasowe plany studiów i ramowe programy nauczania. Podstawę dla prac nad planami studiów stanowił zaakceptowany wcześniej przez MOiSW dokument pod nazwą „Projekt zmian w systemie kształcenia nauczycieli dla ośmioklasowej szkoły podstawowej”, określający m. in. założenia organizacyjno-programowe planowanych szkół, wymiary godzin dla poszczególnych bloków dyscyplin, organizację roku szkolnego⁸. Powołanie pierwszych WSN przejściowo bardzo zróżnicowało i tak różnorodny system kształcenia nauczycieli szkół podstawowych. Istniały bowiem w tym czasie trzy typy zakładów: 92 licea pedagogiczne, 53 studia nauczycielskie, które w malejącej stopniowo liczbie miały funkcjonować do roku 1975, oraz wyższe szkoły nauczycielskie, które w myśl zamierzeń miały być powołane w każdym województwie do roku 1975⁹.

W roku 1969 podjęto pracę nad planami studiów pozostałych kierunków WSN oraz nad weryfikacją istniejących planów. Kierunki studiów obejmowały: filologię polską z historią, filologię rosyjską, historię z wychowaniem obywatelskim, matematykę z fizyką, fizykę z chemią, biologię z geografą, geografę z wychowaniem obywatelskim lub historią, zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką, wychowanie fizyczne z biologią, wychowanie muzyczne, pedagogikę specjalną, opiekę nad dzieckiem, wychowanie przedszkolne, wychowanie pozaszkolne. Na liście tworzonych kierunków zamieszczono również nauczanie początkowe z przedmiotem pobocznym, którym często było wychowanie plastyczne¹⁰.

⁷ Por. W. Iwanowski, *Oświata nauczycieli, liczby*, Warszawa 1973, s. 86.

⁸ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 115.

⁹ Tamże, s. 116.

¹⁰ Tamże, s. 116.

Perspektywy tworzenia dalszych WSN w zasadzie uwzględniały dwie formy organizacyjne: szkoły samodzielne, poza siedzibami uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych (tor główny), oraz szkoły organizowane w wyższych szkołach pedagogicznych i uniwersytetach jako trzyletnie studia zawodowe tych uczelni (tor pomocniczy). Przeważającą formą kształcenia miały być wyższe szkoły nauczycielskie lokalizowane w miastach wojewódzkich i niektórych dużych miastach powiatowych.

Wyższe szkoły nauczycielskie oraz studia zawodowe w wyższych szkołach pedagogicznych miały objąć ok. 27 tys. studentów studiów dziennych na wszystkich latach.

Pierwsze wyższe szkoły nauczycielskie jako samodzielne uczelnie powstały w roku 1969. Dnia 19 marca tegoż roku Rada Ministrów, powołując się na Ustawę z dnia 5 listopada 1968 r. o szkolnictwie wyższym, wydała rozporządzenie w sprawie utworzenia wyższych szkół nauczycielskich w Bydgoszczy, Kielcach, Olsztynie, Słupsku, Siedlcach,¹¹ a także w Białej Podlaskiej jako filii UMCS. W roku 1970 UMCS przekazał tę filię Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie. W roku 1971 powołano Wyższą Szkołę Nauczycielską w Zielonej Górze¹² i Częstochowie¹³.

Równocześnie z samodzielnymi wyższymi szkołami nauczycielskimi funkcjonowały, powołane nieco wcześniej, studia zawodowe w ramach wyższych szkół pedagogicznych i uniwersytetów. Na podstawie Zarządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 kwietnia 1969 r. powołano w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie Wyższe Studium Nauczycielskie z trzema wydziałami: filologiczno-historycznym, geograficzno-biologicznym i matematyczno-fizycznym. Kolejne wyższe studia nauczycielskie zostały utworzone w wyższych szkołach pedagogicznych w Gdańsku, Opolu i Rzeszowie¹⁴.

Jak już wspomniano, pierwsze wyższe szkoły nauczycielskie w ramach uniwersytetów powstały w 1968 r. w Warszawie, w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku oraz w Filii Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Szczecinie. W następnych latach zostały utworzone także w uniwersytetach w Lublinie, Wrocławiu, Łodzi i Uniwersytecie Śląskim. Przy powoływaniu tych szkół w uniwersytetach, bądź ich filiach, nie używano nazwy „wyższa szkoła nauczycielska” lecz „wyższe studium nauczycielskie”. W WSN nie było zbyt dużo kierunków studiów podstawowych. Specjalność kierunkową łączono z inną i tak tworzone dwa kierunki studiów. W opinii historyków oświaty, „druga specjalność rzadko spełniała funkcję pomocniczą w stosunku do specjalności głównej, podstawowej. Była ona dodana sztucznie, co zakłócało często spójność toku studiów, ale miała ona umożliwić lepsze planowanie zatrudnienia nauczycieli i rozmieszczania specjalistów”¹⁵.

¹¹ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 120.

¹² Dz. Ustaw, 1971, nr 21, poz. 195.

¹³ Dz. Ustaw, 1971, nr 21, poz. 196.

¹⁴ Dz. Urzędowy Min. Oświaty i Szkolnictwa Wyższego 1969, nr 7, poz. 68; 1970, nr 8, poz. 50.

¹⁵ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 175.

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI WYCHOWANIA PLASTYCZNEGO

Zarządzeniem Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dn. 15 maja 1971 r. powołano w Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie Wyższe Studium Nauczycielskie, którego zadaniem było kształcenie nauczycieli dla potrzeb szkół podstawowych i zasadniczych zawodowych oraz prowadzenie prac naukowo-badawczych w zakresie dydaktyk szczegółowych. W celu kształcenia plastycznego utworzono kierunek wychowanie plastyczne – studia zaoczne dla absolwentów SN¹⁶. Kierunek o tym samym profilu powstał w WSN w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Mając na uwadze kształcenie nauczycieli wychowania plastycznego do klas młodszych, w Wyższym Studium Nauczycielskim w Lublinie powołano też kierunek nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym. Pojawiły się również propozycje kształcenia nauczycieli na kierunku opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym¹⁷. W odróżnieniu od kształcenia na studiach nauczycielskich, gdzie na przestrzeni wielu lat rysunek bądź wychowanie plastyczne łączono z pracami ręcznymi lub zajęciami praktyczno-technicznymi, w WSN wychowanie plastyczne połączono z przedmiotami typowo pedagogicznymi¹⁸.

W latach 1970–1974 wyższe szkoły nauczycielskie z kierunkiem nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym zlokalizowano w siedmiu miastach: Warszawie, Sosnowcu, Lublinie, Gdańsku, Bydgoszczy, Częstochowie¹⁹ i Krakowie²⁰. Z reguły wykorzystywały one bazę lokalową miejscowego studium nauczycielskiego, które w chwili powołania do życia WSN wstrzymało całkowicie rekrutację na pierwszy rok studiów dziennych i udostępniało posiadaną bazę dydaktyczną w budynkach szkolnych.

Warunkiem przyjęcia kandydata do WSN, oprócz przydatności fizycznej do zawodu, było pomyślne złożeniem egzaminu wstępnego. Na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym egzamin wstępny składał się z części praktycznej, pisemnej i ustnej. W zakres egzaminu praktycznego wchodził test z wiedzy o plastyce – przewidywano nań ok. 1 godz., oraz rysunek o tematyce „Martwa natura”, na który przeznaczano ok. 3 godz. Prace były kodowane, a oceny ustalane

¹⁶ Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS. 104 a 1.

¹⁷ *Wyższa Szkoła Nauczycielska. Kierunek studiów: Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, Opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym, Tymczasowy program nauczania*, Warszawa 1971 (maszynopis).

¹⁸ W omawianym okresie zajęcia praktyczno-techniczne połączono z innymi przedmiotami, tworząc następujące kierunki: nauczanie początkowe z zajęciami praktyczno-technicznymi w Warszawie, Białymstoku, Lublinie, Białej Podlaskiej, Szczecinie, Poznaniu, Opolu, Rzeszowie, Bydgoszczy, Częstochowie, Olsztynie i Zielonej Górze oraz zajęcia praktyczno-techniczne z fizyką w Krakowie, Bydgoszczy i Olsztynie.

¹⁹ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 127.

²⁰ *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981*, pod red. Z. Ruty, Kraków 1981, s. 151.

przez egzaminatorów plastyków. Osoby, które pozytywnie zdały egzamin praktyczny, dopuszczano do egzaminów pisemnych. Egzamin pisemny z literatury polskiej obejmował trzy tematy (do wyboru) i trwał 4 godziny. Egzamin pisemny z języka obcego dotyczył jednego spośród czterech proponowanych języków: rosyjskiego, niemieckiego, angielskiego i francuskiego. Kandydaci najczęściej opowiadali się za językiem rosyjskim²¹. Ostatnią część egzaminu stanowił egzamin ustny z literatury polskiej²².

Tabela 1. Lokalizacja kierunków studiów WSN w zakresie wychowania plastycznego

Lp	Miejscowość	Charakter uczelni	Kierunki studiów
1	Warszawa	Stud. Zaw. UW	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
2	Sosnowiec	Filia UŚ	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
3	Gdańsk	WSP	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
4	Kraków	Stud. Zaw. WSP	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
5	Bydgoszcz	Samodzielny	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
6	Częstochowa	Samodzielny	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym
7	Lublin	Stud. Zaw. UMCS	Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym Wychowanie plastyczne (stud. zaocz. dla absolwentów SN)
8	Toruń	Stud. Zaw. UMK	Wychowanie plastyczne (stud. zaocz. dla absolwentów SN)

Opracowano na podstawie: *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej 1945–1975*, pod red. J. Jarowieckiego, B. Noweckiego, Z. Ruty, Kraków 1983.

Pierwsze wyższe studia nauczycielskie w Warszawie przyjęły w roku 1968 na kierunek nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym 25 osób²³. W Lublinie w roku szkolnym 1971/72 na kierunek tej specjalności przyjęto 29 osób, z czego 28 stanowiły kobiety, w następnym roku przyjęto już 42 osoby, w tym 39 kobiet²⁴.

Od chwili powstania pierwszych wyższych studiów nauczycielskich do roku 1971 obowiązywały w tych uczelniach plany studiów opracowane przez zespoły rzeczoznawców Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego. Opierając się na uwagach

²¹ Przykładem może być WSP w Lublinie, gdzie spośród 54 osób przystępujących do egzaminu z języka obcego język rosyjski wybrały 44 osoby, niemiecki 4 osoby, angielski 3 i francuski 2 osoby.

²² Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z. 104 a/2, Protokół z dn. 11 VII 1972 z prac Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej na studia stacjonarne WSN – kierunek – nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym.

²³ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 134.

²⁴ Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z. 104 a/2, Meldunek o liczbie kandydatów oraz przyjętych na I rok studiów dziennych wg stanu z 1972 r. Zestawienie liczbowe przyjętych na I rok stacjonarnych WSN UMCS w roku akademickim 1972/73.

nadesłanych przez poszczególne uczelnie prowadzące studia zawodowe, jak również na licznych propozycjach zmian obowiązujących planów, Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego opracowało nowe plany studiów dziennych i zaocznych WSN, obowiązujące od roku akademickiego 1971/72. Jednocześnie rektorzy uczelni zostali upoważnieni do ustalenia we własnym zakresie liczby godzin zajęć dydaktycznych obowiązujących studentów w poszczególnych semestrach i wpisania ich do planu studiów. Programy studiów w WSN obejmowały:

- przedmioty filozoficzne i społeczno-polityczne, a więc głównie zagadnienia filozofii marksistowskiej i teorii rozwoju społecznego, ekonomię polityczną, podstawy nauk politycznych i logikę;
- przedmioty pedagogiczne, tj. podstawy pedagogiki, teorię i organizację nauczania,
- teorię i metodykę wychowania, psychologię, historię oświaty i wychowania oraz higienę szkolną;
- teoretyczne i praktyczne przygotowanie do nauczania i wychowania w klasach I–IV;
- przedmioty kierunkowe, w zasadzie dwie dyscypliny pokrewne (np. filologia polska z historią, nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym) – ze szczegółowymi ich dydaktykami; przewidywano na nie ok. 50% czasu studiów;
- przedmioty uzupełniające, jak lektorat języka obcego i wychowanie fizyczne.²⁵

Plan studiów stacjonarnych na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, oprócz wymienionych już grup przedmiotów, obejmował również przedmioty plastyczne przynależne drugiemu kierunkowi studiów. Były to: ćwiczenia z rysunku i malarstwa, historia i teoria sztuki, metodyka wychowania plastycznego, ćwiczenia z kompozycji²⁶.

Plan i program trzyletnich studiów zaocznych dla absolwentów liceów pedagogicznych odpowiadał planom i programom nauczania na studiach dziennych WSN, oczywiście po odpowiednich adaptacjach do zaocznego trybu studiowania.

Przedmioty studiów i liczbę godzin przeznaczonych na ich realizację w 3-letnim cyklu kształcenia w WSN na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym przedstawiają zamieszczone tabele (tab. 2).

²⁵ W. Okoń, *Rzecz o edukacji nauczycieli*, Warszawa 1991, s. 70.

²⁶ Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/6. Plany studiów (1968–1971).

Tabela 2. Liczba godzin zajęć dydaktycznych przewidziana na poszczególne przedmioty nauczania w WSN na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym (studia zaoczne dla absolwentów liceów pedagogicznych)

I Rok

Lp.	Przedmiot studiów	Semestr I		Semestr II	
		wykład	ćwiczenia	wykład	ćwiczenia
1	Logika	14	20	-	-
2	Ekonomia polityczna	15	10	-	-
3	Psychologia rozw. i wych.	10	15	5	20
4	Rozwój fizyczny dziecka	10	10	-	-
5	Nauka o języku	10	10	5	15
6	Matematyka	10	10	2	10
7	Ćwiczenia z rysunku i malarstwa	-	32	-	20
8	Historia i teoria sztuki	17	-	5	7
9	Lektorat języka obcego	-	10	-	2
	Razem	86	117	20	74

II Rok

Lp.	Przedmiot studiów	Semestr III		Semestr IV	
		wykład	ćwiczenia	wykład	ćwiczenia
1	Marksistowska filozofia i socjologia	20	5	5	10
2	Psychologia rozw. i wych.	10	15	-	-
3	Pedagogika	-	-	10	20
4	Matematyka	5	20	-	-
5	Przyrodznawstwo	10	10	-	-
6	Kultura żywego słowa z elementami logopedii	5	10	-	10
7	Literatura dla dzieci	10	10	-	10
8	Metodyka wychowania i nauczania w klasach początkowych	15	8	-	7
9	Ćwiczenia z rysunku i malarstwa	-	19	-	7
10	Ćwiczenia z kompozycji	-	10	-	3
11	Historia i teoria sztuki	5	6	2	2
12	Seminarium dyplomowe	-	-	-	6
13	Lektorat języka obcego	-	12	-	8
	Razem	80	125	17	83

III Rok

Lp.	Przedmiot studiów	Semestr V		Semestr VI	
		wykład	ćwiczenia	wykład	ćwiczenia
1	Techniczne środki nauczania	-	15	-	-
2	Metodyka wychowania i nauczania w klasach początkowych	20	35	10	15
3	Seminarium dyplomowe	-	14	-	10
4	Ćwiczenia z rysunku i malarstwa	-	33	-	14
5	Ćwiczenia z kompozycji	-	30	-	32
6	Historia i teoria sztuki	1	15	-	-
7	Metodyka wychowania plastycznego	16	26	5	14
	Razem	37	168	15	85

Źródło: Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/6. Plany studiów (1968–1971).

W planie studiów na przedmioty plastyczne przeznaczono łącznie 321 godzin. Najwięcej, bo aż 125 godzin, przyznano na ćwiczenia z rysunku i malarstwa. Na ćwiczenia z kompozycji przypadło 75 godzin, na metodykę wychowania plastycznego ustalono wymiar 61 godzin, a na historię sztuki 60 godzin. Ze względu na praktyczny charakter niektórych przedmiotów artystycznych zdecydowaną większość stanowiły ćwiczenia.

Na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym realizacja drugiej, pobocznej specjalności miała przebiegać w oparciu o wydany przez Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego *Tymczasowy program nauczania dla WSN* z przeznaczeniem dla kierunków studiów: nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym oraz opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym²⁷. Program wprowadzony został pismem nr DU.2–40112–213/71 z dnia 13 VIII 1971 r.

W planie studiów dziennych dla kierunku opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym wyszczególniono następujące przedmioty studiów: logikę, marksistowską filozofię i socjologię, ekonomię polityczną, podstawy nauk politycznych, lektorat nauk politycznych, psychologię, rozwój fizyczny dziecka, podstawy pedagogiki, teorię nauczania, teorię i metodykę wychowania, historię oświaty i wychowania, techniczne środki nauczania, higienę, pedagogikę społeczną, prawo rodzinne i opiekuńcze, zajęcia świetlicowe z metodyką, wychowanie dzieci i młodzieży w placówkach opiekuńczo-wychowawczych z metodyką, seminarium dyplomowe oraz wykład

²⁷ Ministerstwo Oświaty i Szkolnictwa Wyższego, *Tymczasowy program nauczania, Wyższa Szkoła Nauczycielska. Kierunek studiów: Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym. Opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym*, Warszawa 1971.

monograficzny, którego treść ustalić miała rada wydziału WSN²⁸. Podobnie jak to miało miejsce na kierunku nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym, również i tu na przygotowanie plastyczne studenta składać się miały: ćwiczenia z rysunku i malarstwa (276 godz.), ćwiczenia z kompozycji (135 godz.), historia i teoria sztuki (139 godz.) oraz metodyka wychowania plastycznego (155 godz.). Ponadto obowiązywały: lektorat języka obcego i wychowanie fizyczne²⁹.

Należy zaznaczyć, że kierunek opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym nie cieszył się zbyt dużym powodzeniem. W Lublinie, mimo usilnych starań i ustalonych już planów studiów, kierunku tego nie powołano z powodu braku odpowiedniej liczby zgłoszeń.

W WSN-ach prowadzone były dwa ciągi nauczycielskich wyższych studiów zawodowych dla pracujących:

- omawiane wyżej trzyletnie studia zaoczne dla absolwentów liceów pedagogicznych w zakresie programu nauczania wyższej szkoły nauczycielskiej;
- oraz trzy i czterosemestralne studia zaoczne i wieczorowe uzupełniające do programu wyższej szkoły nauczycielskiej dla absolwentów studiów nauczycielskich (o kierunkach dla nauczycieli szkół podstawowych i wychowawców).

Studia dla pracujących o programie WSN umożliwiały czynnym nauczycielom szkół podstawowych, nauczycielom przedmiotów ogólnokształcących w zasadniczych szkołach zawodowych, uzyskanie wyższego wykształcenia zawodowego bez odrywania się od pracy zawodowej.

W uruchomionych w roku 1972 w UMCS w Lublinie zawodowych studiach o kierunku wychowanie plastyczne dla absolwentów SN, prowadzonych w trybie zaocznym, obowiązywał kandydatów egzamin wstępny, obejmujący egzamin praktyczny z rysunku, z malarstwa oraz rozmowę odnoszącą się do wiedzy o sztuce i metodyki wychowania plastycznego.

W roku akademickim 1972/73 na studia zaoczne wychowania plastycznego WSN UMCS wpłynęły 242 zgłoszenia, z tego do egzaminu przystąpiło 207 osób, przyjęto zaś 57, w tym 30 kobiet. Dla porównania warto dodać, że na nauczanie początkowe przyjęto 82 zgłoszenia, do egzaminu przystąpiło 81 osób, przyjętych zostało 46, w tym 43 kobiety. Podobnie sytuacja wyglądała na filologii rosyjskiej. Spośród 96 zgłoszonych do egzaminu przystąpiły 94 osoby, przyjęto 47, z czego 44 stanowiły kobiety³⁰.

²⁸ Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/6. *Wyższa Szkoła Nauczycielska. Plan studiów dziennych, Kierunek Opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym.*

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, Zestawienie liczbowe przyjętych na I rok studiów zaocznych WSN UMCS w roku akademickim 1972/73.

Kierunek wychowanie plastyczne cieszył się dużą popularnością. W UMK–WSN w Toruniu liczba kandydatów na jedno miejsce wynosiła 6,4, równie wysoki wskaźnik liczby kandydatów na jedno miejsce był w UMCS w Lublinie – 4,3³¹.

W planie zaocznych studiów wychowania plastycznego uwzględniono następujące przedmioty: logikę, ekonomię polityczną, pedagogikę, psychologię, teorię wychowania estetycznego, metodykę wychowania plastycznego, wybrane zagadnienia z wiedzy o sztuce, studia koloru, studia bryły, studia linii, studia przestrzeni, zagadnienia sztuki użytkowej, metody upowszechniania sztuki i seminarium dyplomowe³².

Po drugim semestrze studiów obowiązywał studentów dwutygodniowy plener dydaktyczny. Organizacja pleneru stwarzała dla słuchaczy wychowania plastycznego warunki dogłębnego wykorzystania nabytej wiedzy w ćwiczeniach praktycznych pod kierunkiem wykładowcy. Zajęcia praktyczne, na które składało się szkicowanie, rysowanie i malowanie w plenerze, uzupełniane były problematyką dotyczącą środków wyrazu plastycznego. Poprzez bezpośrednie obcowanie z naturą uczestnicy pleneru mieli możliwość obserwacji zjawisk interesujących plastycznie, czynili twórcze poszukiwania w zakresie formy, koloru i innych wartości plastycznych. Plenery wzbogacone były wycieczkami dydaktycznymi. Na przykład na zorganizowanym w Zamościu plenerze malarskim dla studentów po I roku studiów zaocznych wychowania plastycznego WSN UMCS w Lublinie przewidziano wycieczkę dydaktyczną do Muzeum Sztuki Współczesnej w Łodzi³³. Podobne wycieczki organizowano podczas pleneru malarskiego na kierunku wychowanie plastyczne WSN UMK w Toruniu.

Pośród niewielu wydanych podręczników metodycznych z zakresu plastyki³⁴ szczególnie polecana dla słuchaczy WSN była książka pod redakcją Heleny Hohensee-Ciszewskiej pt. *Materiały metodyczne do wychowania plastycznego w szkole podstawowej*³⁵.

Zgodnie z przeznaczeniem poszczególne rozdziały opracowania odpowiadały programowym zagadnieniom wymienianym w planie nauczania wyższych studiów nauczycielskich. Na treść książki składały się następujące rozdziały: Wychowanie plastyczne w szkole podstawowej; Psychologiczne podstawy wychowania plastycznego; Program wychowania plastycznego w klasach I–IV szkoły podstawowej; Program wychowania plastycznego w klasach V–VIII szkoły podstawowej; Realizacja zadań wychowawczych przedmiotu; Wiadomości o sztuce w wychowaniu plastycznym;

³¹ S. Kaczor, *Kształcenie nauczycieli pracujących*, „Życie Szkoły Wyższej” 1973, nr 1, s. 29–30.

³² Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/7. *Plany dydaktyczne 1972–1974*.

³³ *Plener dydaktyczny słuchaczy zaocznego kursu kształcenia nauczycieli wychowania plastycznego w Zamościu*, opr. M. Snoch, maszynopis.

³⁴ Do książek o problematyce metodyczno-plastycznej należały: Z. Czerwosz, *O zajęciach plastycznych młodzieży* (1970); L. Chmielewska, *Wycieczki w wychowaniu plastycznym* (1972); J. Jakóbski, *Zawód nauczycielski w ocenie uczniów i rodziców środowiska wiejskiego*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1978, nr 6; J. Lewicka, *100 technik plastycznych* (1967) oraz *Zajęcia plastyczne w klasach V–VIII* (1966).

³⁵ *Materiały metodyczne do wychowania plastycznego w szkole podstawowej*, pod red. H. Hohensee-Ciszewskiej, Warszawa 1973.

Realizacja programu w klasach I–IV; Zajęcia plastyczne w klasach V–VIII (propozycje niektórych ćwiczeń); Zajęcia plastyczne w klasach V–VIII (prace z natury i wyobraźni); Zajęcia plastyczne w klasach III–VIII (ćwiczenia liternicze); Lekcja wychowania plastycznego; Ocena pracy ucznia na lekcji wychowania plastycznego; Praca domowa i pozalekcyjna; Środki nauczania w klasach I–IV; Środki nauczania w klasach V–VIII; Przygotowanie przyszłych nauczycieli; Organizacja i doskonalenie pracy nauczyciela. Warto dodać, że autorami poszczególnych rozdziałów byli doświadczeni znawcy przedmiotu³⁶.

W celu pogłębienia wiedzy o sztuce studentom kierunku plastycznego polecano czasopisma przedmiotowe „Plastyka w Szkole”, wydawnictwa artystyczne Naszej Księgarni, Ruchu, Arkad, a także periodyki traktujące o zagadnieniach sztuki i kultury. Niektóre biblioteki pedagogiczne i uniwersyteckie prenumerowały czasopisma pedagogiczne z dziedziny wychowania plastycznego w obcych językach, jak: „Art. Enfantin”, „Esteticka Vychova”, „Kunsterziehung“, na podstawie których studenci mogli sobie wyrobić szeroką orientację o metodach nauczania stosowanych w innych krajach³⁷.

Absolwenci studiów zaocznych o programie WSN otrzymywali dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych w zakresie programu wyższej szkoły nauczycielskiej oraz kwalifikacje naukowe i pedagogiczne przysługujące absolwentom studiów dziennych w zakresie WSN. Dyplom ukończenia tych studiów uprawniał do podjęcia dwuletnich studiów magisterskich przeznaczonych dla absolwentów WSN.

ZAKOŃCZENIE

Wyższe studia nauczycielskie, mimo niewątpliwych zalet, nie istniały zbyt długo. Krytyka WSN oraz podjęcie działań na rzecz kolejnej reformy systemu edukacji narodowej doprowadziły do nowych postanowień w sprawie kształcenia nauczycieli. Bezpośrednim bodźcem do podjęcia tych decyzji stały się wyniki prac Komitetu Ekspertów powołanego do opracowania „Raportu o stanie oświaty”. Członkowie Komitetu jednoznacznie opowiedzieli się za podwyższeniem kwalifikacji zawodowych nauczycieli, a co za tym idzie za podniesieniem ich prestiżu społecznego. W związku z tym na początku 1973 roku podjęto decyzję o kolejnej reformie systemu kształcenia nauczycieli w Polsce. Uchwała Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz Ministerstwa Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki orzekła, iż kształcenie nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących i wychowawców dla wszystkich szczebli szkolnictwa odbywać się będzie w systemie jednolitych, czteroletnich,

³⁶ Autorami wymienionych rozdziałów byli: Irena Borzym, Stanisław Czajka, Jerzy Cynke-Widalis, Helena Hohensee-Ciszewska, Tadeusz Marciniak, Andrzej Pełzowski, Irena Wojnar, Jadwiga Zaniewicka i Henryk Zygnier.

³⁷ *Materiały metodyczne...*, s. 190–191.

jednokierunkowych studiów magisterskich, prowadzonych głównie w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych, a także wyższych szkołach artystycznych i wyższych szkołach wychowania fizycznego³⁸. W konsekwencji w latach 1973–1974 trzyletnie wyższe szkoły nauczycielskie przekształcono – o ile pozwalały warunki – w samodzielne wyższe szkoły pedagogiczne, filie lub wydziały uniwersytetów, kształcące m.in. nauczycieli na poziomie magisterskim w toku jednolitych czteroletnich studiów. Część uległa likwidacji, a studenci WSN kończyli studia w uniwersytetach na dotychczasowych warunkach.

LITERATURA

OPRACOWANIA

- Chmielewska L. (1972). *Wycieczki w wychowaniu plastycznym* Warszawa.
- Chrzczonowicz D. (1966). *Z dyskusji nad reformą systemu kształcenia nauczycieli*. „Ruch Pedagogiczny”, nr 5.
- Hohensee-Ciszewska H. (red.) (1973). *Materiały metodyczne do wychowania plastycznego w szkole podstawowej*. Warszawa.
- Iwanowski W. (1973). *Oświata nauczycieli, liczby*. Warszawa.
- Jakóbowski J. (1978). *Zawód nauczycielski w ocenie uczniów i rodziców środowiska wiejskiego*. „Nauczyciel i Wychowanie”, nr 6.
- Jałmużna T. (2001). *Zakłady kształcenia nauczycieli w Łodzi w latach 1918–1998*. Łódź.
- Jarowiecki J. Nowecki B. Ruta Z. (red.) (1983) *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej (1945–1975)*. Kraków.
- Kaczor S. (1971). *Doświadczenia, których nie można zmarnować*. „Głos Nauczycielski”, nr 21.
- Kaczor S. (1973). *Kształcenie nauczycieli pracujących*. „Życie Szkoły Wyższej”, nr 1.
- Krawcewicz S. (1976). *Kształcenie ustawiczne nauczycieli*. Warszawa.
- Krawcewicz S. (1970). *Zawód nauczyciela*. Warszawa.
- Kulpa J. (1978). *Kształcenie nauczycieli w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie*. „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, t. XXIII.
- Okoń W. (1991). *Rzecz o edukacji nauczycieli*. Warszawa.
- Ruta Z. (1981). *Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1946–1981*. Kraków.
- Tymczasowy program nauczania, Wyższa Szkoła Nauczycielska. Kierunek studiów: Nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym. Opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym*. Warszawa 1971.

³⁸ *Kształcenie nauczycieli w Polsce Ludowej...*, s. 137.

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z. 104 a/2, Meldunek o liczbie kandydatów oraz przyjętych na I rok studiów dziennych wg stanu z 1972 r. Zestawienie liczbowe przyjętych na I rok stacjonarnych WSN UMCS w roku akademickim 1972/73.
- Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/7. *Plany dydaktyczne 1972–1974*. Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z. 104 a/2, Protokół z dn. 11.VII.1972 z prac Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej na studia stacjonarne WSN – kierunek – nauczanie początkowe z wychowaniem plastycznym.
- Archiwum UMCS, Zespół WSN UMCS, Z 104 a/6. Wyższa Szkoła Nauczycielska. Plan studiów dziennych, Kierunek: Opieka nad dzieckiem z wychowaniem plastycznym.
- Dziennik Urzędowy Min. Oświaty i Szkoln. 1971, nr 21, poz. 195.
- Dziennik Urzędowy Min. Oświaty i Szkoln. Wyż. 1969, nr 7, poz. 68; 1970, nr 8, poz. 50.

HIGHER TEACHER EDUCATION SCHOOLS AS A FORM OF TRAINING VISUAL ARTS
EDUCATION TEACHERS FOR PRIMARY SCHOOLS

Abstract: The establishment of Higher Teacher Education Schools is connected with the 1961 reform of the Polish education system implemented from 1962 to 1968. The reform, whose goal was inter alia to modernize the teacher training system, gave rise to the idea of establishing higher vocational schools with a three-year course of instruction. The graduates would receive general training to teach in primary school grades 1 to 4, and specialist training to teach one or two related subjects in grades 5 to 8. The organization of Higher Teacher Education Schools took their two forms into consideration: independent schools and schools organized as part of higher pedagogical schools (colleges) and universities. Visual arts education training was conducted as part of the art education study program combined with early (grades 1–3) education or as an independent extramural program “visual arts education” for graduates of vocational teacher training schools (lower teacher training colleges). The curricula prepared by the Ministry of Education and Higher Learning comprised social-political and philosophy courses, pedagogical subjects and specialist courses in two disciplines. In 1973 after a new teacher education reform, the Higher Teacher Education Schools were transformed into independent higher pedagogical colleges, or university branches or faculties.

Key words: higher teacher education schools, teacher training college, vocational courses, teacher training in visual arts, visual arts education.